

Kapitel II-2

Lydregler og nogle ord fortsat

- Forståelse for variationerne i grønlandsk udtale og ordbygning er helt afgørende, så her er et ekstra kapitel, der ret uhæmmet forsøger at fylde dig med ny viden ca. til bristepunktet. Tag din tid til det her kapitel, for det er faktisk svært. Og glæd dig så til det næste, for det er ren repetition uden nye regler eller ny grammatik.

Gloser til andet kapitel

Lær følgende glosser udenad. Husk ALTID rækkefølgen: først fra grønlandsk til dansk, derefter fra dansk til grønlandsk, og husk altid også at udtale ordene højt. Og sørg i dette kapitel for at lære glosserne så godt, at de er dit mindste problem. Du får brug for alle dine ressourcer for at klare den teori, som glosserne vil blive brugt på! Gennemarbejd ordlisterne grundigt flere gange og kast dig derefter mindst en time og hellere mere over gloseindlæring med øvelserne i gloseautomat 2 før du går videre.

Endelserne

N{±it}	navneord af up-bøjningen i absolut eller relativ flertal
N{±tut}	navneord i aequalis "som N"
N{±at}	navneord i absolut ental, der "ejes" af et flertalsord: 3.flertal-ental
N{±nut}	navneord i terminalis flertal eller efter personendelse "til N"
Vb{+(l)luḡa}	verbum i intransitiv ledsagemåde 1.ental "jeg"
Vb{+(l)luni}	verbum i intransitiv ledsagemåde 4.ental "han"
Vb{+(l)luḡa}	verbum i transitiv ledsagemåde med "mig" som genstandsled
Vb{+(l)lugu}	verbum i transitiv ledsagemåde med "ham" som genstandsled
Vb{+vaa}	verbum i indikativ 3.ental-3.ental "han-ham"
Vb{+varsi}	verbum i indikativ 2.flertal-3.ental "I-ham"

Gloser

<i>angajulleq</i>	den ældste
<i>arnaq</i>	en kvinde
<i>ator-</i>	at bruge den
<i>immikkoortoq</i>	et afsnit, et kapitel
<i>immikkut</i>	specielt/ for sig selv
<i>ila</i>	en fælle/ (med endelse for at være "ejet" af N) een/ nogle af N
<i>ilaa</i>	ikke sandt/ ikk' oss'
<i>ilinniarnertuunngorniarfik</i>	et gymnasium/ GU
<i>Kalaallit Nunaat</i>	Grønland
<i>kingulleq</i>	den sidste/ den forrige
<i>meeraq</i> (miir(q)aq)	et barn
<i>nammineq</i>	selv
<i>nukappiaraq</i> (nukappiar(q)aq)	en dreng
<i>nukarleq</i>	den yngste
<i>nuna</i>	et land
<i>nuup-</i>	at flytte
<i>oqaasilerineq</i>	sprogvidenskab (= oqaaseq-LIRI+NIQ)
<i>oqaluttuar-</i>	at fortælle
<i>oqar-</i>	at sige

<i>qarasaasiaq</i>	en computer
<i>pi-</i>	at vedrøre det
<i>sammisari-</i>	at beskæftige sig med det
<i>taamani</i>	dengang
<i>tallimat</i>	fem
<i>ulloq</i>	en dag
<i>ullumi</i>	i dag

Tilhæng

N-INNAQ	en simpel N/ bare en N/ udelukkende N
N-LIK	en, som har N/ en N-forsynet
N+PAK=SUAQ	mange N (forekommer selvfølgelig kun som flertalsord)
Vb-LAAR	at Vb-e lidt
Vb+NIQ	den ting at Vb-e
Vb+SIMA	at Vb-e over tid/ at Vb-e i fortid

Efterhæng (også kaldet tilhængspartikler)

UNA her er .. / det er ..Næsten uoversætteligt efterhæng, der bruges meget i talesproget, fx som her efterhængt personnavne. *NN-una* betyder nærmest 'Det er NN/ NN her'

Lytte/ forstå/ gentage stykke II-2

Hej, Tikaana. Tutsiuteqqippugut.

Immikkoortoq kingulleq eqqaamavarsi, ilaa? Taamani nammineq pillunga oqaluttua-laarpunga. Ullumi Per pillugu oqaluttualaassaanga.

Per 62-inik ukioqarpoq. Qallunaajuvoq 1970-imili Kalaallit Nunaannut nuuppoq ukiorpassuarnilu Kalaallit Nunaanni najugaqarsimalluni. Oqaasilerisutut ilinniarsimavoq. Ukiuni kingullerni qarasaasiaq atorlugu oqaasilerineq immikkut sammisarivaa.

Tallimanik meeraqarpoq. Angajulleq arnaavoq Unamik atilik. 32-nik ukioqarpoq. Fynimi ilinniarnertuunngorniarfiit ilaanni adjunktiuvoq. Nukarleq nukappiaraavoq. Taana Nukamik ateqarpoq. Nuka quliinnarnik ukioqarpoq.

Om den måde, tilhæng og endelser føjes til stammer

I endelserne både i kapitel 1 og her i kapitel 2 blev notationen $N\{\pm..\}$ anvendt. Det har dels noget at gøre med N's type og dels noget med tilhængets væsen at gøre i et ret kompliceret samspil.

Først lidt om navneordenes væsen. Der er grundliggende

1. en gruppe navneord, der villigt bortkaster sidste konsonant før visse tilhæng og endelser. Dem kalder vi p-stammerne, fordi deres endelse i relativ er $N\{-p\}$.
2. en gruppe navneord, der er højst uvillige til at bortkaste sidste konsonant før tilhæng og endelser. Dem kalder vi up-stammerne, fordi deres endelse i relativ er $N\{\pm up\}$.

Så til de karakteristika, der er indbyggede i tilhæng og endelser. Der er grundliggende

1. en gruppe af typen $\{-..\}$
2. en gruppe af typen $\{\pm..\}$
3. en gruppe af typen $\{+..\}$

Typen $\{\pm..\}$ er sådanne, som lader N bestemme for sig. *Qaqortoq* er en p-stamme, så den bortkaster det udlydende q, medens *Ilisimatusarfik* er en up-stamme, der altså omvendt forsøger at fastholde sit udlydende k. Derfor bliver det $N\{-mi\}$, der skal bruges i *Qaqortumi*, medens det er $N\{+mi\}$, der skal bruges i *Ilisimatusarfimmi*.

Her er nogle flere eksempler med lokaliseringen N{± mi}:

eqqumiitsuliortoq er en p-stamme, så 'hos kunstneren' dannes med {minus mi} = *eqqumiitsuliortumi*

ilinniarnertuunngorniarfik er en up-stamme, så 'på GU' dannes med {plus mi} = *ilinniarnertuunngorniarfimmil*

Kangerlussuaq er en up-stamme, så 'i Kangerlussuaq' dannes med {plus mi} = *Kangerlussuarmi*

ulloq er en p-stamme, så 'i dag' dannes med {minus mi} = *ullumi*

tutsiuteqqittarneq er en up-stamme, så 'under de tilbagevendende genhør' dannes med {plus ni} = *tutsiuteqqittarnerni*

nukappiaraannaq er en up-stamme, så 'udelukkende hos drenge' dannes med {plus ni} = *nukappiaraannarni*

arnaq er en p-stamme, så 'hos kvinder' dannes med {minus ni} = *arnani*

En detalje ved visse +tilhæng og +endelser

Normalt betyder +TILHÆNG at tilhænge bare tilføjes uden videre - men naturligvis med behørig respekt for de almene lydregler, der jo altid gælder, når sproglige elementer støder sammen.

Der er dog nogle få, der altid vil have en dobbelt konsonant foran. N+PAK - dermed også N+PAK=SUAQ - samt N+SUAQ tilhører den gruppe.

Når tilhængene føjes til en konsonant opfyldes dette krav selvfølgelig af sig selv, men når de føjes til en stamme, der ender på vokal, kommer dobbeltkonsonanten ikke af sig selv. I de situationer indskydes et /r/ mellem stamme og tilhæng:

ukioq+PAK=SUAQ+ni \Rightarrow *ukiorpassuarni* ('i masser af år')

ilinniarnertuunngorniarfik+PAK=SUAQ+ni \Rightarrow *ilinniarnertuunngorniarfippassuarni* ('på masser af gymnasier')

anaana+r+PAK=SUAQ+ni \Rightarrow *anaanarpassuarni* ('hos mange mødre')

Her er et par eksempler med N+SUAQ:

akisooq+SUAQ \Rightarrow *akisoorsuaq* ('noget meget dyrt')

ilisimatusarfik+SUAQ \Rightarrow *ilisimatusarfissuaq* ('et stort universitet')

illu+r+SUAQ \Rightarrow *illorsuaq* ('et stort hus')

Ledsagemådens brug

Husker du følgende oplysning fra sidste kapitel?

Participium er den form af verbet, der bl.a. bruges til at lave at-sætninger, men kun når hovedsætningens grundled og at-sætningens grundled IKKE er den samme.

I dagens lytte/ forstå/ gentage stykke fik du et par eksempler på den modsatte situation, nemlig den at bisætning og hovedsætning har SAMME grundled. Så skal man bruge ledsagemåden i de verber, der udtrykker biomstændigheden eller bisætningen. I dagens tekst havde vi

Per.. nuuppoq .. (Per) najugaqarsimalluni ..

'Per flyttede' er hovedsætningen/ det primære udsagn og 'Per har boet' er udsagn nummer 2 om samme Per i samme sætning. Derfor er det ikke så mundret at bruge indikativformen *najugaqarsimavoq* men bedre at bruge ledsagemåden *najugaqarsimalluni*.

Det andet eksempel var

(Per) qarasaasiaq atorlugu (Per) oqaasilerivoq ..

Det er Per, der bedriver sprogvidenskab på den måde, at samme Per benytter en

computer til formålet, ergo 'benytter' han i ledsagemåde.¹

Ledsagemåden er en form af verbet, der forekommer i stort set hver eneste sætning, du hører, så du bliver nødt til at lære at opfatte den allerede i denne tidlige fase.

Ledsagemåde bruges nemlig ikke alene i modsvarigheden til danske bisætninger ('jeg er sikker på, at jeg har sagt det' = 'jeg er sikker' i indikativ og 'have sagt' i ledsagemåde), men også hyppigt som modsvarigheden til danske biord ('der var behageligt varmt' = 'der var varmt, idet det var behageligt' (i ledsagemåde)) og ved komplekse betydninger som i eksemplet med datalingvistikken.

Du bliver som sagt nødt til at lære at opfatte ledsagemåde, fordi den er så hyppig som den er, men den er sikkert en form, du skal bruge lidt tid på at lære at anvende selv. Heldigvis kan du i begyndelsen som regel smutte uden om selv at skulle danne sætninger med ledsagemåde ved at sætte et ekstra punktum og udtrykke biomstændigheden i en hovedsætning så du i stedet for eksemplets sætning siger

Per .. nuuppoq. Ukiorpassuarni Kalaallit Nunaanni najugaqarsimavoq

Ledsagemådens form

Der er en specialitet ved ledsagemåden, der umiddelbart kan virke lidt overraskende, men iøvrigt er logisk og let nok.

Vi ved altid, hvem der er ledsagemådens grundled. Det kan nemlig kun være hovedverbets grundled, så vi kan principielt tillade os at lade være med at gentage den oplysning.

Det er præcis hvad der sker ved transitive verber i ledsagemåde. Grundleddets person må forstås af hoved verbet, ledsagemåden medtager ikke selv den information. Så altså

atorsimallugu betyder 'at **jeg** har brugt den' i sætningen *oqarpunga qarasaasiaq atorsimallugu*

atorsimallugu betyder 'at **du** har brugt den' i sætningen *oqarpit qarasaasiaq atorsimallugu?*

atorsimallugu betyder 'at **hun** har brugt den' i sætningen *oqarpoq qarasaasiaq atorsimallugu*

atorsimallugu betyder 'at **vi** har brugt den' i sætningen *oqarpugut qarasaasiaq atorsimallugu*

Osv.

Vi vil på dette sted ikke forsøge at gennemgå hele ledsagemådens problematik, men nøjes med at løfte denne lille flig. Hvis du trives med hele paradigmer og sammenhængende systemer, kan du trænge lidt dybere ned i problematikken ved at læse grammatikkens §6.4.7.

Ejefald og det komplicerede 'del af'-udtryk

Ejefald eller genitiv kaldes den form af navneordet, vi bruger når navneordet står som "ejer" af noget: 'bogens første linie', 'FCK er københavnernes favoritter' og 'hendes bedste år' er eksempler med ejefald på dansk: 'bogen' har linierne, 'københavnerne' har favoritterne og 'hun' har de gode år. 'bogen', 'københavnerne' og 'hun' står derfor i ejefald.

På den anden side har vi 'linien', 'favoritterne' og 'årene' som er de ejede. På dansk og de fleste andre sprog sætter vi ikke særlige endelser på 'ejendommen', kun på 'ejeren'. Men på grønlandsk er det ikke helt så nemt, så vi får brug for lidt terminologi for at kunne snakke om de her forhold på en ikke alt for omstændelig måde.

¹ *qarasaasiaq atorlugu oqaasilerineq* var oprindeligt udtrykket for 'sprogteknologi' eller 'dalingvistik' men det nye ord *oqaaserpassualerineq* (egl. 'det-at-arbejde-med-mængder-af-ord') er så småt ved at slå an og anvendes i dag af mange.

Internationalt bruges begrebet *possessor* om 'ejereren' og *possessum* om 'det ejede'. Vore eksempler kan så beskrives således:

- 'bogens første linie'. 'bogen' er possessor og 'linie' er possessum. Possessor er ental og possessum er ental.
- 'københavnerens favoritter'. 'københavneren' er possessor. De er flertal. 'favoritter' er possessum. De er også flertal.
- 'hendes år'. 'hun' er possessor i ental. 'årene' er possessum i flertal.

Den kasus, der bl.a. bruges til ejefald, kaldes relativ. På grønlandsk står possessor altså altid i relativ.

Derimod er der ingen bestemt kasus til possessum. Possessums kasus bestemmes af, hvor possessum står i sætningen og dens grammatiske funktion.

- 'Pers elev hedder Tika' \Rightarrow *elev* er grundled for et intransitivt udsagnsord, så det står i absolut kasus.
- 'Pers elev indtalte materialet' \Rightarrow *elev* er grundled for et transitivt udsagnsord så det står i relativ kasus.
- 'Pers elevs far hedder Kunngi' \Rightarrow *elev* er possessor, så det står i relativ kasus.
- 'De studerede hos Pers elev' \Rightarrow *elev* er i kasus lokalis (i/ på/ hos)

Vi skal ikke gennemgå hele relativ kasus problematikken her, men i dagens tekst stødte vi på to possessor-possessum konstruktioner. Dem tager vi nu:

Kalaallit Nunaat som betyder 'Grønland' består af possessor *kalaaleq* i flertal og i relativ kasus. Possessor er altid relativ kasus og 'grønlænderne' er possessor. Desuden består ejefaldsforbindelsen af ordet *nuna* og endelsen $N\{\pm at\}$, som er possessum. Endelsen fortæller os, at possessor er flertal ('deres') og possessum er ental (kun eet land).

ilinniarnertuunngorniarni ilaanni, som betyder 'på et af gymnasierne' består af possessor *ilinniarnertuunngorniarni* i flertal og i relativ kasus, fordi possessor altid er relativ kasus og 'gymnasierne' er possessor for possessum *ila*. *ila* er det element, der udtrykker 'een af (en given slags)'. Ordet *ila* betyder i sig selv 'en fælle', men udtrykket 'deres ene fælle' modsvarer dansk 'een af dem' og 'deres flere fæller' modsvarer 'nogle af dem'.

I dette eksempel har *ila* endelsen $N\{\pm at\}$ (= deres ene) og også lokalis-endelsen $N\{\pm ni\}$. *ilinniarnertuunngorniarni ilaanni* betyder altså element for element 'på gymnasierne ene *ila*' eller på lidt mere mundret dansk 'på et af gymnasierne'.

Hvis du lige nu synes, at grønlandsk gør tingene på en meget kompliceret måde skulde du måske lige prøve at tænke tilbage på dine problemer med partitiv genitiv i latin-timerne eller engelsktimernes hyr med at huske de rigtige ord i de rigtige sammenhænge, når dette 'del af'-begreb skal udtrykkes (hvornår er det lige det hedder *part of* vs. *share of* vs. *one of* vs. *piece of* etc. etc.)

Sagen er nemlig, at begrebet rigtigt nok er kompliceret på grønlandsk, men det er det på vist nok alle sprog.

Lidt mere teori

Allerede i øvelserne til lektion 1 er du stødt på et centralt forhold i grønlandsk ordbygning, nemlig det forhold, at man principielt kun kan bygge ord på basis af en grundform uden grammatiske endelser (se Grammatikken § 2.3). Det er et forhold, du med lidt god vilje godt kan genkende fra dansk. Ordet "frimærke" er ganske vist ental, men en "frimærkesamler" har sikkert samlet mere end eet mærke, og det hedder jo ikke en "skørterjæger" selv om skørtejægere jo normalt jager mere end et enkelt skørt.

Vi kender altså udmærket problematikken fra den danske "ordbog", men på grønlandsk sætter vi også grammatiske endelser på ordene, så princippet med ental før

videredannelse spiller altså ind lidt oftere på grønlandsk end på dansk.

I dagens tekst havde vi ordet *ukiorpassuarnilu*. Tilhængen N+PAK=SUAQ kan selvfølgelig ikke eksistere i ental. Det hedder *kalaalpassuit* (masser af grønlandere), *ilinniarnertuunngorniarpippassuit* (masser af gymnasier) og *illorpassuit* (masser af huse).

Men fordi vi ikke kan sætte endelser på flertalsord som disse, må vi tilbage til entalsformen før vi kan sætte yderligere endelser på fx N{±ni} eller N{±nut}. Så selv om det hedder *kalaalpassuit* hedder 'hos masser af grønlandere' altså *kalaaleq* +PASSUAQ+ni = *kalaalpassuarni* og 'til en masse gymnasier' tilsvarende *ilinniarnertuunngorniarpikk* + PASSUAQ+nut = *ilinniarnertuunngorniarpippassuarnut*.

Det var det samme vi så i *quliinnarnik ukioqarpoq*. N{±nik} kan ikke sættes til en flertalsform, så vi må via entalsformen **quli*-INNAQ+nik for at nå frem til det korrekte ord for 'bare 10 år' *quliinnarnik ukioqarpoq*.

Læs evt. videre om problemstillingen i Grammatikken og forstå og lær reglen i § 6.2.2 ordentligt. Hvis du er i tvivl om hvad regelen indebærer, må du bede nogen om hjælp, for den er vigtig.

En specialitet

Tilhængen N+SUAQ, som du kender fra bl.a. *Kangerlussuaq* (*kangerluk*+SUAQ) og som indgår i dagens tekst i forbindelsen N+PAK=SUAQ er lidt kompliceret, men det bruges meget, så du skal have en nogenlunde klar fornemmelse af den allerede nu. Prøv her i begyndelsen at acceptere den halvkvædede vise, at tilhængen undertiden opfører sig som om formen var N+SUK og andre gange som om den var N+SUAQ uden aktivt at forsøge at lære hvornår det er den ene og hvornår det er den anden form, der anvendes. Det hedder

- ❑ "der er et stort universitet" *ilisimatusarfik*+SUAQ-QAR{+vuq} *ilisimatusarfissuaqarpoq*
- ❑ "det er et stort universitet" *ilisimatusarfik*+SUK-U{+vuq} *ilisimatusarfissuuvoq*.